

کتابخانه

آدره من تبدیلندہ آریجہ
غروش کوندرملیدر .

مکتوبلرک امضاری واضح
واوقوناقلی اولسی وآبونه
صرہ نومروسی محتوی
بولونسی لازمدر

ممالک اجنبیہ ایچون آبونه
اولانلرک آدرسارینک
فرانسزجہ یازلسی رجا اولنور .

یادہ کوندردیکی زمان نہیہ
داثر اولدینی بیلدیرلسی
رجا اولنور

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب و مدیر
اشرف ادیب

باش محرر
محمد حاکف

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

آبونه شرائطی : هریر ایچون
سنه لکی (۴۰۰) آلتی ایلمی
(۲۲۵) ممالک اجنبیہ ایچون
سنه لکی (۴۵۰) ، آلتی آیلمی
(۲۵۰) غروشدر .

نسخه سی ۷,۵ غروشدر .
سنه لکی ۵۲ عدددر .

اداره خانه : باب عالی جاده سندہ
رشید اقتدی خاندہ

اخطارات
آبونه بدلی پشیندر .

مسلمک موافق آثار مع الممنونیه
قبول اولنور . درج ایدلمہ یں
یازیلر اعاده اولماز .

ہوتون انسانلغہ کوندرلشدر . رسالت الہیہ بئس اولدینی دقیقہدن حیاتیاتک صوک دمنہ قدر ہوتون تاریخ حیاتی مضبوط اولان پیغمبرمزنک بعثتی برتصادقندن عبارت، یاخود جهان تاریخنہ مربوط اولمایان برحادثہ دکلدر . اوغوست قیصرک دورندہ، جہانشمول قدرتک لطف و عنایتی صمیمیتلہ استرحامہ سائق اولان اسباب و مساوی، بحر لوط جوارندہ حیاتی بر فاجعہ اولان بر پیغمبرک ظہورینہ مؤدی اولدینی کبی عینی اسباب و مساوی میلاد عیسایک یدنجی عصرندہ دہا بویوک بر قدرتلہ اجرای تاثیر ایدیوردی . یدنجی عصر میلادینک مبادیسی ملی، اجتماعی، دینی ہر اساسک خرد و خاش اولدینی بردوردی . وضعیت، مثبت بردینہ احتیاج کوسترن وضعیتی . موسویک و یا خریستیانلغک تأسیس ایتدیکی حکومت الہیہدن دہارصین بر بنیان قورمق ایچون دہا اساسلی بروحی الہی بہ لزوم حس ایدیوردی . زردشتک، موسی و عیسایک یاندر دقلری مقدس چراغلر انسان قانیلہ سونمشدی . متردی بر زردشتیک، دہامتردی بر خریستیانلقلہ عصر لرحہ دو کوشہرک انسانلغک سسفی بوغمش و دنیایک الک مسعود کوشہلرینی خرابہ زارہ چویرمشدی . احراز قانقیت ایچون لاینقطع محاربہلر، آردی آرمہی کسیلیمہین داخلی مجادلر، عقائد و مذاہب آرمہندہ بتمز توکنمز منازعلر ملتلرک دم حیاتی ایچمش، روحسز بر رہبانیتک دیر نیچہ لرندہ ازیلن ہوتون ملتلر ادارہسی آلتندہ یاشادقلری رؤسایک مساویسندن جناب حقہ فریادہ بانلامشلردی . بر رها کارک ظہوری ایچون بو قدر مبہم بر احتیاج ہیچ بر زمان حس اولونماشدی . ہوندن طولاییدرکہ علیہ الصلاة والسلام اقدمزک معنویات طالعندہ نہ بایدینی حق تقدیر ایدہ بیلیمک ایچون بعثت محمدیہدن مقدم بر یوزندہ کی ملتلرک احوال دینیہ واجتماعیہ نہ سریق بر نظر عطف ایتک لازمدر .

عرب مورخلرینک «ام البلاد» تسمیہ ایتدکری (اقتران) یا یلاسی بشریتک مہدی، اقوام و عقائدک منشأ اصلیمی تخمین اولونمقدہدر . مقایسہلی (اتنولوجی) علمک تاریخ بشرک ایلک ادوارینہ ایشار ایتدیکی ضعیف و کولکلی ایشیقلرک معارنیلہ عرق بشرک بومسکن ابتدائیسندہ بر جوق عائللرک اجتماع ایدرک شعوب و قبائل تشکیل ایتدکری، متعاقباً تراید نفوس تضیقیلہ کرہ رضک اطرافہ طاغیلہرق کندیلرینہ یکی یوردلر تأسیس ایتدکری کورویورزہ . حام نسلک اسکی یوردلرندن ایلک ہجرت ایدن نسل اولدینی آکلاشیلور . حامیلری متعاقب تورانیلر، یاخود بمضا تسمیہ ایدیلدکری وجہلہ (اوغرو-فین) قبائل ہجرت ایتشلردر . ہونلرک (یافت) نسلندن اولدقلری سویلہ نیور . توزانیلرک بر قسمی شمالہ طوغرو حرکت ایتدکن صوکرہ شرقدہ یا بیلہرق جنس بشرک موغول عرقنی تمثیل ایتشلردر . دیگر بر قسم غربہ طوغرو ایلرلہ یہرک (آذربایجان)، (ہمدان) و (کیلان) دہ، بحر خزرک

بناء علیہ آیت کریمہدہ (قبلہ) مسئلہسندن قبلہنک بیت مقدسی می، یوقسہ کعبہ می اولماسنہ دائر بحث یوقدر . مفسرلرک بو صددہدہ نسیخدن، قبلہدن بحث ایتہلری واضح معنالردن اوزاقلاشمقدہر . (طبری) نک بو صددہدہ اوزون بیاناتی واردہر . طبری بو آیتک تاویلی ایچون ایراد اولوان سوزلرک اکثریسی ایراد ایتدکن صوکرہ ہونلری آیت کریمہنک ناسخ و منسوخ ہاندن اولدینہ دائر درمیان اولوان سوزلری تنقید ایلہ بیتیرمشدہ . ہونلری کورمک ایستہین طبری بہ مراجعت ایدہ بیلیر .

دین اسلامک بین الادیان موقعی

بشرک اجتماعی، دینی تاریخہ بر نظر

۱

بشریتی تدقیق ایدنلر ایچون اکمہیج موضوعلردن بری انسانلر آرمہندہ حرکات دینیہنک تمادیسیدر . فکر بشرک، کائناتی احاطہ ایدن بر شخصیتی، بر ارادہ علیایی طانیغہ طوغرو تدریجاً اوپانمہسی ہوتون موجوداتی سوق و ادارہ ایدن بر روح کائنات شمولی ادراک ایدنجہ بہ قدر افراد و اقوامک کچیردیکی ادوار، اک درین اہمیتی حائر بردرس تشکیل ایدر . انسانلق بر طاقم مادی اشکالی تقدیس ایتکدن اللہہ عبادت سویہسنہ یوکسلیمک ایچون قطع مراحل ایدرکن درلو درلو تأخرلرہ دوچار اولدی . نیچہ بچہ بشر کتلہلری مجرای رقیدن انحراف ایدرک آرزولرینہ اقیاد ایتشلر، قبلرینک خواہشلرینہ بویون اکشلر، بشریتک دور طفولیتہ عائد بتلردہ تمثیل ایدن ہوا و ہوسلرہ عبادتہ عودت ایتشلردی . فقط وحی الہی انسانلری حقہ دعوت ایدہ کلش و زمانی کلنجہ اللہک ارسال ایتدیکی قوللری انسانک کندی نفسنہ و خالقنہ قارشى وظائفی تعلیمہ چالیشمشلردر . بو وظیفہ قدسیہی ایفا ایدنلر اللہک ایلچیلریدر . ہونلر، کندی دورلرینک اولادی اولارق منسوب اولدقلری ملتلرک آرمہندہ ظہور ایتشلر، حق و عدالتک تشہ اولان روح بشرک تمنیاتی تمثیل ایتشلردر . ہونلرک ہربری دورینک احتیاجات روحیہسفی افادہ ایدیوردی . ہربری، انحطاطہ دوچار اولان بر عرق، تردی بہ دوشن بر جماعتی تطہیر و اصلاح ایتک، یوکساتمک ایچون کلشدی . پیغمبرانک بر قسمی کوچوک بر ساحہدہ اجرای نفوذ ایتک، محدود بر صرفانی تلقین ایتک ایچون، دیگر بر قسمی دہ بر صرف و یاربملت ایچون دکل، ہوتون دنیایی حقہ دعوت ایچون کوندرلشلدی . حضرت محمدک رسالتی ہونوعدندر . علیہ الصلاة والسلام اقدمز بالکیز ہرلرہ کوندریلہمش، بردور ایچون کوندریلہمش، دنیایک نہایتہ قدر

جنوب و جنوب غربي سينده يرلشمشدر دركه تاريخ قديمده بحر خزر كه بو حواليسنه (مه) دهنيلير. بونلردن بر قسم بالاخره (بابل) ك فياض اووه لرينه صارق قرق اوراده توطن ايدن حامليري تسخير و مرور زمان ايله قاريشه رق (آقاد) ملتني تشكيل ايتمشلردر. هوديلرله خربستيانلرك كتاب مقدسده بونلره « قوشيار » دهنيلمكدهدر. بونلر عرق بابلي تأسيس و بردين ايله تدین ايتمشدر. بودينك الك يوكسك شكلی طبیعی (پاته نيزم - تاليه طبيعت) ياقيندر فقط سفلی اشكالي ايله، كوشن الاهنه، قر الابه پرستش اتمك، چوجقلى (بعل) و (مولوخ) قران و يرمك ؛ (بلتيس) ايله (استارتا) نك بكارتنه اينامق كې عقانديه يوكسك بر مدنيت مادييه شيع بر فسق و فجورايه مزج ايتديكي وظلم و شدتي دين ايله تايد ايتديكي نظاهر اتمكدهدر.

يوقارنده ايضاح ايتديكمز هجرتلري متعاقب ساميلر ايتدائي يوردلردن هجرت ايتمشلر و تورانيلرك ايزلريني تعقيب ايدرك غربه طوغرو ايلرله مشلردى. بونلرك، عراقك قسم شاليسنده يرلشدكلى آكلاشيلور. عددلري و قوتلري ترايد ايدنجه ساميلر بابل دولتي ييقه رق دها بويوك بردولت تأسيس ايتمشلر و مجاور دولتلري ده زير حاكميتلرينه آلمشلردى. غربى آسيانك ايكي نهري آره سنده اعتلايدن آتوريلر بعضاً مثبت بر توحيد عقيده سنه يوكسك بيلمشلردى. آتوريلرك بر شخصيت علويه يي طانيدق لرينه دائر بعض دلائل واردر.

ساميلرك كتله اصليه سى عراقك يوقارى طرفنده كنديني انكشاف ايتديرييوركن بونلردن كوچوك بر قسم كلدانيلرك سلطنتي داخلنده بولونان (اور) اولكه سنه حلول ايتمشلردى. بوقيله نك رئيسي بالاخره تاريخك علمداراني اولان اشخاصك جدى اولمشدر. [١]

يافت عائله سنك اسكى وطننده اك جوق اقامت ايدن عائله اولديني آكلاشيلور. وطن اصليلردن آريلانلر دولتلر قورييور، بر طاقم عقايد دينيه نشر ايديرييوركن يافت نسلي كندينه مخصوص بر انكشافه مظهر اوليوردي. فقط ملتير بر كره يورومكه باشلامشدى. بونلرك سيزيني توقيفه امكان يوقدى. بنساء عليه بونلرده يا باربارلق حالنده ياشايان قبائلي بي قرار ايدن عواملك سوقيله، يا خود ترايد نفوس تضيق، يا خود اسكى يوردلرنده مرعالك قلقى طولاييسيله قيله، قيله هجرت باشلاديلر و غربه طوغرو توجه ايتديلر. بونلرك ايلك هجرت ايدنلري (پالاسغ) ز و كه لتلردر. نهايت وطن اصلى ده آريلر قالديلر. بونلرك بر قسمي (بدخشان) ده، بر قسمي (بائخ) ده توطن ايدرك مجاور ملتله اختلاط ايتمكسزين واونلرك محاربه لريله، حركانيه متأثر اولمقسزين عصر لرجه ياشادقلى آكلاشيلور، سلطنتلر و مدنيتلر

[١] حضرت (ابراهيم) ك بابلي (آذر) اسمندهدر. (آذر)، (آتور) كله سنك عيني اولديني آشكاردر. بوجهت حضرت (ابراهيم) ك اصلا آتوري اولديني تايد ايتمكدهدر.

مؤسس اولان غربى عرقلرك افقنده طوغان فجر تاريخ دنيانك بو اسكى ساكنلري اوزرينده افاضه نور اتمكده و سيسيلى بر ايشيقله بو اراضيده ساكن، وحشتدن باربارلغه هنوز انتقال ايدن بعض قبائلي بزه ارئه ايلمكدهدر. بونلر، كائنات شمول بر طاقم تصورلره يابانجي قالمامشدى. شيمدى يه قدر خوف و خشيت ايچنده پرستش ايتدكلى طبيعي اشيانك يرينه صاييسز فكرلر و تصورلر قائم اولمشدى. بونلرك بر قسمي قواي طبيعتي قابل تصور ايكي اساسه ارجاع ايتمشلردر: ضيا و ظلام. حيات و ضيا منبى اولان كوشن رحيم بر الوهيتك تمايلدى. كوشك قدرتي شر و ظلامى احايه معطوفدر. ديكر لرينه كوره اولجه پرستش اولونان بتلر بر يرينه قاريشيور، تدريجاً بلوطلر زائل اوليور، تدريجاً شعوب و قبائل تشكيلاتك سلطنت مؤسسائنه ترك موقع ايتديكى كورييورز. چوپانلغك يرني زراعت تدريجاً اشغال ايديرييور، ابتدائي صنعتلر تأسيس ايديرييور، معادنك استعمالنه باشلاييور. و هر شيتك فوقنده هنوز آجيلمايان فكرلر، علوى شخصيتي دها يوكسك بر صورتده ادراك ايديرييور. (فردوسى) نك شايان حيرت بر بلاغته ترنم ايتديكي (كيومرث) ايله (هوشنك) وسائر اسكى حكامدارلر مرقى بر مدنيتك انموذجلريدر. اصل آريلر آره سنده سلطنت مؤسسائتك قبولي آرى عائله سنه منسوب ايكي قسم آره سنده ديني اختلافك وقوعنه مصادف اولديني و بو اختلاف يوزندن شرقي قسمك باقتريادن طرد اولونديني آكلاشيلور. غربى آريلر آره سنده (سيتاما زردشت) ناميله ياد اولونان مرشدك تلقينيله معظم بر انقلاب ديني وقوع بولش، بو حركتدن طولايي مدهش بر اختلاف ديني تحدث ايتمش و بو يوزدن آريلرك ايكي قسمي بر برندن آيرلشدر. احتمال كه بشر آره سنده وقوع بولان ايلك ديني حرب بوايدى.

انسانيته معتقد غربى آريلر، هم تعدد آلهيه قائل اولان، هم طبيعتي تاليه ايدن شرقي قردشلريني مغلوب ايتمكه موفق اولمشلردى. بونك اوزرينه شرقي آريلر هندستانه آقبن ايدرك تصادف ايتدكلى سياه عرقلري سورمشلر، قتل عام ايتمشلر، كوله اتخاذ ايتمشلر و بونلره دائماً سوء معامله ايتمشلردر. بونلرك سالك اولدقلى (ودها) ديني ايله ديكر لرينك سالك اولدقلى زردشتيك آره سنده كي فرق صرف نسبيدر. زردشتيك اعراضك عبادتي يرينه سيدك عبادتي قويمش، (ودها) لرك آله سنى جنلره تحويل ايتمش واونلري تكفير ايتمشدر. بوكا مقابل (ودها) لرده (آوه ستا) نك (آهورا) سنى آله شر تسميه ايتمش و بونلره اعتنلر ياغديرمشلردر.

زردشتك نه زمان و نه ده طوغديني مجهول اولقله برابر (دارا هيستاسب) ك دورنده عيني اسمله مسمى ديكر بر مرشد ظهور ايدرك اسكى تلقينات دينيه يي احيا، اصلاح و توسيع ايتمشدر.

نامیلہ ، دارالفنونہ بر اختصاص شعبہ سی تأسیس ایدیلہ جک ایدی .
 بو قراردن بزم آ کلادیغمز صور تطبیقہ شویله ایدی : مدرسه لک
 احضاری قسملری الغلایدیلہ رک، طلبہ سی معارف مکاتبہ نقل اولہ جق،
 بر اختصاص درجہ تحصیلیہ سی اولان مدرسه سلیمانیه مقامہ قائم اولق
 اوزرہ ، دارالفنونہ بر [الہیات شعبہ سی] تأسیس ایدیلہ جک، ابتداء
 یخارج ، ابتداء داخل و صحن درجہ لری دہ ، الہیات شعبہ سنک اعدادی
 درجہ لری اولق اوزرہ قالہ جقدر . قرارک مقتضاسی بوخط حرکتی،
 مصلحتک ایجابی بو طرز تطبیق، طبیعت مسئلہ نک رہبرلکی دہ بو طریق
 مستقیمی کوستریور ایدی . دنیانک هیچ بر طر قسده ، تالی سز ،
 اعدادی سز ، لیسه سز نہائی بر درجہ تحصیل بولمادیغی و بولنہ میہ جفی
 ایچون ، ابتداء خارج ، ابتداء داخل و صحن مدرسه لری نک ابقالری
 بر ضرورت علمیہ ، بر کیفیت طبیعیہ ، بر لازمہ منطقیہ ، بر بدهات عقلیہ
 ایجاباتندن ایدی .

بودرجات ثلاثہ نک ابقاسی بر قاج جہتدن فائدہ لی اولہ جق ایدی .
 الیوم فضاہہ معلق کی طوران الہیات فا کولہ سی بو درجات ثلاثیہ
 استناد ایدہ رک معلقیتدن قورتولاجق و بونلرک ابقاسی امام و خطیب
 مکتبی نامیلہ وجودہ کتیریلہ جک مؤسسہ احتیاج بیراقاہ جق ایدی . بونر
 اماملری ، خطیلری ، مفتیلری ، کندیلرینہ لازم مدرسلری ، معارف
 تشکیلاتی بولمایان قری و قصبانہ اہالینک غیرتلیہ وجودہ کلن مکتبلرک
 معلملری یقیشدیرہ جک، معارف تشکیلاتی اولان محللرہ کی مکتبلرہ دہ
 مهم مقدارہ معاونتہ بولنہ جق، اردویہ لازم اولان اماملری دہ احضار
 ایدر جک ایدی . درجات مذکورہ یی اکمال ایدنلردن، ایستہ یلر علوم
 دینیہ نک تالی قسمیلہ تماماً مجهز اولہ رق الہیات فا کولہ سنہ کیرلر،
 اورادہ اختصاص صاحبی اولمایہ چالیشیرلر ؛ درجات ثلاثہ تحصیللریلہ
 اکتفایہ لزوم کورنلردہ ، یا ، بالادہ ذکر اولومان علمی مسلک لردن
 برینہ و یا خود غیر علمی مسلک لردن ایستہ دیکلرینہ اتساب ایتک
 جہتہ کیدرلر ایدی . ابتداء خارج ، ابتداء داخل ، صحن درجہ لری نک
 الغالری ملق ، مملکتی ، معارفی ، اردوی بو فائدہ لردن محروم
 بیراقدینی کی ، الہیات فا کولہ سیلہ ، امام و خطیب مکتبہ دخی، قاف
 طاغندہ اقامت ایتکدہ بولندینی مروی عتقا قوشنہ مشابہ بر حالہ کتیردی
 اوت، الہیات فا کولہ سی دہ ، امام و خطیب مکتبی دہ وجود علمیلری
 اولمایان برر عنوان علمیدن عبارتدر . ہر ایکسی دہ انحلالہ نامزد و ہر
 ایکسی دہ عقامتہ ، انسدادہ محکومدر . الہیات فا کولہ سی یاشایہ من ،
 بر مدت زوراک یاشادیلہ سہ دہ بو غیر طبیعی یاشایشدن ملت، مملکت مستفید
 اولہ من ، ہوسکاران علم و معرفت، یوللری بوزوق بو چشمہ سراب آسادن
 استفادہ ایدہ من . چونکہ غایہ سزدر . غایہ سز مؤسسہ لر رغبتدن
 محرومدرلر . الہیات فا کولہ سنہ کوستریلن غایہ لر نہ لردن عبارتدر ؟

شرقی آریلہ ارجاع نظر ایتدی کمز تقدیر دہ بونلرک عصر لرجہ
 هندستانہ آقدقلری کورورز . بوفاتح لک اسکی یوردلردن کتیردکاری
 دین ، اولولرک ارواحنہ عبادت ، حادثات ایلہ تجلی ایدن قوای طبیعی
 تقدیردن عبارتدی . بالآخرہ پنجابدہ روحانی فکرلر انکشاف
 ایتمشدر . (و ہدا) لردہ بو انکشافک مراحلنی تعقیب ایدہ ایدہ
 ہندو دینک اک یوکسک عقائدینہ (اوپانیشاد) لردہ مطلع اولورز .
 بواثر، توحیدک اک یوکسک شاہقہ لرینہ اکثر یوکسلیر . (اوپانیشاد) لر
 یالکز جناب حقک « مسبب الاسباب » اولدیغنی بیان ایلہ . اکتفا
 ایتمز . بوندن باشقہ روح علونک ، بوتون موجوداتک حامیسی
 و بوتون خلقتک حاکمی اولدیغنی ، قلب انساندہ مقیم اولدیغنی و نہایت
 نہرلرک صولرینی استیعاب ایدن بحر محیط کی افرادک ارواحنی غیر
 متاہیلک عالمہ آلدیغنی ، روحنی، لایتناہیتہ انتقال ایدن روحک وجود
 بشردہ ایکن کچیردیکی بوتون ماجرالری اونوتدیغنی بیان ایلر . فقط
 بشرک ترقیسنی قید ایدن ہوشیان دقت فکرلر واعتقادلر انحطاط روحی
 میقروبلرینی دہ احتوا ایتکدہ اولدیغندن تکاملی طور دیرمش و انسانلری
 یوکسلتہ جکی یردہ متبادیاً کری بہ دوندیرمشدر .

(اوپانیشاد) لک چوق افادہ ایتدیکی فکر ، روح علونک بر
 چوق شکلردہ تجلی ایتدیکیدر . بو عقیدہ (آتار) یعنی الہک تجسمی
 فکرینی طوغورمشدر . بناءً علیہ چوق کچمہ دن عسکری صنفہ منسوب
 بر آدم اولان (قہرمان آلہ) دہا صوکرہ روح علوی یی تجسد ایتدیرمہن
 بر آلہ اولارق طانمشدی .

(کریشنا) مذہبک « قورقوآ ناسنک » عبادتی انکشاف ایتدیرمہ سی دہ
 یدنجی عصر میلادیدہ هندستانک احوال دینیہ سی ایضاح ایدہ جکی کی
 (اوپانیشاد) ایلہ (بہا غوادغیتا) یی یازان فیلسوفلرہ خلقتک افکار
 و حسیاتی آرہ سندنہ کی فرقی ایضاح ایدر . آریلر، اصل ہندستانہ یاییلمہ دن
 مقدم پنجابدہ اقامت ایدیورکن فتح ایتدکاری ملتلرہ تماس و اختلاطی
 صورت قطعیدہ منع ایتش و بونلرہ تماس ایدنلرک تلوث ایدہ جک لری
 تلقین ایتمشلردی . بوفاتح لک تشکیل ایتدکاری اوچ صنفہ مخصوص اولان
 آیینلرہ عبادتار ملل مفتوحہ ایچون صورت قطعیدہ ممنوع ایدی .

ناقلی : عمر رضا

انحدل ایدن بر علم اردوسی

بیوک ملت مجلسی توحید تدریسات حقندہ برقرار ویرمش ایدی .
 بو قرار ایجابیہ مدارس و مکاتب دورہ ابتدائیہ لرنده آری آری اولہ رق
 اجرا ایدیلن تدریسات توحید ایدیلہ جک ، تالی و عالی مدرسه لک جہت
 ادارہ لری معارف و کالتیہ دور اولہ جق و [الہیات فا کولہ سی]